

УДК 316.3

Бабієць Римма,

студентка факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті робиться акцент на гендерних стереотипах, які наявні в суспільстві. Актуальність даної теми зумовлена тим, що в українському суспільстві існують розбіжності між задекларованими принципами та реальною ситуацією гендерної політики. Тому в даній статті викладені шляхи вирішення даної проблеми покликані усунути гендерну нерівність в Україні спираючись на закордонний досвід.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, сексизм, соціалізація, соціальна політика.*

In the article the major accent is relying upon gender stereotypes, which are present in society. Topicality of given theme is determined by the fact, that in ukrainian society there are differences between declared principles and the actual(given) situation of gender policy. Therefore, this article presents the ways of solving given problem which are intended to eliminate gender inequality in Ukraine relying upon foreign experience.

Keywords: *gender, gender equality, sexism, socialization, social policy.*

Питання гендерної рівності стали в багатьох країнах темою різних досліджень у політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості та міграції, здійсненні розробки гендерних індикаторів, підготовці методичних матеріалів для розробки гендерно-врівноважених бюджетів та зокрема в межах соціальної політики. Сьогодні не існує більш складного та багатогранного поняття, що викликає плутанину, викривлене розуміння синоніму до слова «жінка», терміна, що підриває основи людського суспільства, як «гендер». У Глосарії основних гендерних понять дефініція «гендер» відноситься до соціальних відмінностей і відносин між чоло-

віками і жінками, які є набутими, здатними змінюватися з часом і можуть значно розрізнятися в різних суспільствах і культурах. Ці відмінності і відносини є соціально обумовленими і засвоюються в процесі соціалізації. Вони визначають те, що вважається доречним і належним для представників кожної статі. Крім того, вони залежать від конкретних умов і можуть змінюватися. Поняття «гендер» відрізняється від поняття «стать», оскільки воно відноситься не до фізичних відмінностей між чоловіками і жінками, а до соціально формованих відносин і ролей чоловіків і жінок і до наборів переконань і звичок, що змінюються, відносно представників обох статей (або іншої статі), яка не тільки властиві окремим особам, але і є неодмінним атрибутом соціальних інститутів і знакових систем [1]. У ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [2, с.1].

Для прояснення суті тієї чи іншої спеціальної теорії треба показати її місце в полі сучасної соціології. Можна виділити, принаймні, три соціологічні теорії, що стали живильним ґрунтом формування даного феміністського дослідницького напрямку:

1. Соціально-конструктивістський підхід П. Бергера і Т. Лукмана. Основна теза теорії П. Бергера і Т. Лукмана, викладена у роботі 1966 року. Соціальне конструювання реальності зводиться до наступного. Соціальна реальність є одночасно об'єктивною і суб'єктивною. Вона відповідає вимогам об'єктивності, оскільки незалежна від індивіда. З іншого боку, соціальну реальність можна розглядати як суб'єктивний світ, тому що вона постійно твориться індивідом.

2. Етнометодологія Г. Гарфинкеля: випадок Агнес як категоризація і здійснення гендеру в повсякденності. Випадок Агнес, проаналізований у феміністській перспективі, дозволяє по-новому зрозуміти, що таке стать (sex). Для того, щоб з'ясувати, яким же чином створюється, конструюється і контролюється гендер у рамках соціального порядку, дослідники аналітично розрізняють три

головних поняття: біологічна стать (sex), приписування статі (категоризація за статтю) і гендер.

3. Драматургічний інтеракціонізм І. Гофмана: гендерний дисплей. Гендер у рамках цього підходу розглядається як результат соціальної взаємодії й одночасно як його джерело. Гендер виявляє себе як базове відношення соціального порядку. Щоб осмислити процес будівництва цього соціального порядку в конкретній ситуації міжособистісної взаємодії, Гофман вводить поняття гендерного дисплея. У комунікації віч-на-віч обмін різного типу інформацією супроводжується фоновим процесом творення гендера – *doing gender*. За твердженням Гофмана, гендерний дисплей є основним механізмом створення гендеру на рівні міжособистісної взаємодії віч-на-віч [4, с. 688].

Рівноправна участь жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави є важливою умовою й гарантією утвердження демократії в Україні та запорукою її європейської інтеграції. Демократичний устрій, який передбачає для всіх членів суспільства наявність вільної самореалізації та можливості забезпечувати себе незалежно від статевої належності, сприяє активній трансформації соціальних стереотипів. Стереотипи створюються суспільством штучно, формуючись протягом багатьох років, важко піддаються коригуванню або ліквідації, обмежують свободу, можливості людини, прийняття рішень у різних сферах життєдіяльності. Вони дуже повільно змінюються, але така тенденція у сучасних суспільствах існує: стереотипи фемінності – маскулінності вже не такі полярні та чітко окреслені, як півстоліття тому. Змінюється й ідеал «істинної жіночності», якому в XIX ст. були властиві шляхетність, благочестивість, покірливість, відданість чоловікові. Правда, й тепер ці якості оцінюються високо та становлять ядро чоловічого розуміння жіночності. Водночас у жіночій свідомості з'явилися нові риси: інтелектуальність, енергійність, підприємливість. Сучасна жінка ширше розуміє своє соціальне призначення, не обмежується лише функцією материнства. Стереотипи маскулінності теж не залишаються без змін. Традиційна маскулінність на передній план висувала фізичну силу, нестриманість у вияві «соціальних почуттів» – гніву, агресії – функціональне ставлення

до жінки тощо. Сучасна маскуліність віддає перевагу інтелекту, а не фізичній силі, вимагає виявлення ніжності, такту, стриманості.

Послаблення гендерних стереотипів розширює можливості індивідуального самовибору, внаслідок чого виграють і особистість, і суспільство. Та більшість сучасних суспільств є патріархальними, у них домінує саме маскулінна культура, яка виправдовує чоловіче домінування. Особливо яскраво гендерні стереотипи виявляються в рекламі. Як правило, жінку зображують таким чином: як деталь кухонного інтер'єру, або з численними пральними порошками та засобами для миття посуду, або як спокусницю. Гендерні стереотипи вміло відтворюються і транслиуються в жіночих журналах. Вони навчають жінку бути красивою й привабливою, вміти розважити й задовольнити чоловіка. Соціальні, економічні, політичні проблеми, реальне життя реальних жінок фактично не мають свого відображення [5, с. 225].

Одного разу Маргарет Тетчер, екс-прем'єр Великобританії й один з найяскравіших політиків минулого століття, сказала: «Будь-яка жінка, яка розуміє проблеми в управлінні домашнім господарством, зрозуміє проблеми і в управлінні країною». На останніх виборах у Верховну Раду України потрапили 43 жінки, причому 28 з них вперше отримали мандати. У підсумку майже кожен десятий український парламентарій відноситься до слабкої статі. Для Верховної Ради ці цифри – відображення суттєвого прогресу: перше скликання головного законотворчого органу, до прикладу, лише на 2,9% складалося з жінок. У Кабінеті Міністрів України працюють лише 3 жінки: міністр соціальної політики Наталія Королевська, міністр охорони здоров'я Раїса Богатирьова, міністр Кабінету Міністрів Олена Лукаш. Проте, варто зазначити, що за даними міжнародної неурядової організації Inter-Parliamentary Union за 2012 рік, Україна знаходиться на 119-му місці зі 145 можливих за кількістю депутаток, пропустивши вперед навіть африканські Кенію й Екваторіальну Гвінею. Хіба це не прояв сексизму по відношенню до українських жінок?

Витоки соціальної дискримінації потрібно шукати ще в стародавні часи. Вже тоді вчені та політики прикривали нерівноправне положення жінки в суспільстві дискусіями про те, чи є жінка

людиною і чи має вона душу. Погляд на жінку як неповноцінну істоту знайшов своє відображення в теологічних і філософських працях стародавнього світу. Так, наприклад, Сократ говорив: «Три речі можна вважати щастям: що ти не дика тварина, що ти грек, а не варвар, і що ти чоловік, а не жінка» [7, с.30].

Сьогодні актуальність заданої теми не викликає сумнівів, адже наслідки сексизму спостерігаємо у всьому світі (лише один із його проявів – відсутність виборчого права у жінок в деяких країнах світу – зазвичай, з ісламською традицією). Саме тому постає питання розробки та впровадження в суспільне життя країни засобів протидії проявам сексизму як на державному рівні, так і у суспільній свідомості.

Стереотипи відносно статі зустрічаються вже при народженні (перше питання щодо новонародженого: «Хлопчик чи дівчинка?») і супроводжують людину протягом усього життєвого циклу (професійне спілкування, шлюбно–сімейні відносини, освіта, виховання тощо). Виховання в дусі сексизму здійснюється з раннього дитинства. Якщо не батьки, принаймні, навколишнє середовище, суспільство й традиції привчають хлопчиків грати з машинками, а дівчаток – з ляльками. Далі юнаки повинні бути сильними й сміливими, а дівчата зобов'язані стежити за фігурою, і, нарешті, чоловіки повинні забезпечувати родину економічно, а жінки – стежити за порядком у будинку.

Ще декілька років тому на веб-сайтах про вакансії були оголошення типу: «потрібен юрист (економіст, програміст...) – чоловік до 40 років». З іншого боку, часто траплялися оголошення про те, що «потрібна дівчина–бухгалтер миловидної зовнішності». 2005 року Україна ухвалила Закон «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Такий закон – необхідна умова для пом'якшення безглузлого й нещадного сексизму [10].

Зокрема, у статті 17 закону написано: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя,

плани щодо народження дітей». Цей закон ігнорувався роботодавцями декілька років, але сьогодні в оголошеннях про вакансії серед вимог до кандидатів бажана стать кандидата знята (так само, як і зазначення віку) [8, с.140].

За даними соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві» Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 50% українців вважають, що в нашому суспільстві є гендерна нерівність, при цьому 62% каже, що порушуються саме права жінок. Експерти стверджують, що люди досить об'єктивно оцінюють ситуацію, і рівень обізнаності з проблемою повільно, але росте. Нині найбільше порушень прав жінок стосується економічної сфери та сімейного життя. Якщо у 27 країнах Європейського Союзу, за даними Євростату, середня заробітна плата чоловіків на 17,2% перевищує середню заробітну плату жінок, то в Україні цей розрив у 2011 році наблизився до 25%. За даними Держстату, у 2011 році розмір середньомісячної заробітної плати жінок становив 2272 гривні, а чоловіків – 3035 гривень. Основною причиною гендерного розриву у рівні заробітної плати є тенденція до того, що в межах однієї професії або професійної групи жінки займають нижчі посади, зайняті виконанням низькокваліфікованої роботи з обмеженими можливостями професійного зростання, внаслідок чого отримують нижчу заробітну плату, рівень економічної активності жінок нижчий порівняно з рівнем такої активності чоловіків. За статистичними даними, жінки очолюють малих підприємств 26 %, середніх – 15% і великих підприємств – 12 %. На шляху жінок до традиційно «чоловічих», з високим статусом і високооплачуваних робіт поставлено безліч бар'єрів, таких як завищені, несуттєві для професійної діяльності вимоги до кандидатів, сексуальні переслідування на робочому місці. Також жінки, які намагаються робити кар'єру, часто стикаються з феноменом «скляної стелі», який розуміється як штучно створений бар'єр, заснований на забобонах, що не дозволяє кваліфікованим працівникам просуватися по службі, займати керівні посади в організації [3, с.149].

21 листопада 2012 року Кабінет Міністрів України видав розпорядження №1002 «Про схвалення Концепції Державної про-

грами забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» у якому визначив основні положення виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом. Основною метою даної програми є впровадження гендерних підходів в усі сфери життєдіяльності суспільства. Крім того, запропоновані шляхи і способи розв'язання проблеми гендерної нерівності.

«У країнах, в чийх урядах жінки присутні в рівних пропорціях з чоловіками, економіка більш ефективна і стійка, а суспільство більше прагне до миру і стабільності», – заявив в одному з коментарів Пан Гі Мун, генсек ООН. На сьогоднішній день найпрогресивнішою в цьому питанні країною називають Швецію. І не дивно: там відсоток жінок, що працюють, найвищий, серед студентів дівчат більше, ніж хлопців, а чоловіки йдуть в декрет на рівні з жінками. Успішне утвердження гендерної рівності в Скандинавських країнах пов'язано з тим, що держави в цих країнах розглядають гендерну проблему як найважливішу проблему всього суспільства. Поєднання динамічної ринкової економіки і державного регулювання соціальної сфери дозволило створити хорошу матеріальну базу для покращання соціально-економічного становища як жінок, так і чоловіків.

Що стосується шляхів вирішення проблем гендерної рівності, то їх можна вирішити звернувшись до досвіду Скандинавський країн, де одним з механізмів впровадження гендерної рівності – це інститут омбудсмена з рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Багато країн пішли шляхом запровадження посади омбудсмена з рівних прав і можливостей після прийняття «гендерних» законів для посилення контролю і відповідальності у суспільстві. У Швеції посада омбудсмена юстиції вперше була введена ще у ХІХ столітті і до кінця ХХ у країні було запроваджено посади 5 омбудсменів: з рівності статей, з етнічної рівноправності, з прав споживачів, з прав дітей, з прав неповносправних. Омбудсмен щороку звітує перед парламентом про стан юридичної забезпеченості рівних прав і можливостей в країні, про свою роботу по захисту прав жінок і чоловіків. У Норвегії діє посада омбудсмена з питань рівності жінок і чоловіків та Апеляційна комісія з рівноправності,

завдання яких сприяти виконанню Закону, розгляд скарг з питань дискримінації за статтю тощо.

Безперечно, проблема рівності між чоловіками та жінками залишається актуальною й для низки провідних європейських держав. Зокрема, це стосується й Федеративної Республіки Німеччина. Приміром, лише 5 % посад бургомістрів у німецьких містах із населенням понад 10000 жителів обіймають жінки.

Фемінізм вельми потужно пронизує життя жінок, відтак це їм заважає завжди й за будь-яких обставин залишатися жінкою. Найвпливовішою жінкою світу в 2012 році журнал Forbes назвав канцлера Німеччини Ангелу Меркель, а журнал Time у 2006 і 2007 роках вніс федерального канцлера ФРН до списку ста найвпливовіших людей планети. «Залізна леді Європи» очолює топ-100 другий рік поспіль. Посаду Меркель обіймає з 2005 року. 58-річна Меркель не цурається Інтернету, нещодавно створила власний канал на YouTube, Die Bundesregierung, де відповідає на запитання громадян, власний сайт www.bundestkanzlerin.de. Обіймаючи найвпливовішу посаду у ФРН, вона має впевнену, яскраво виражену та соціально орієнтовану позицію, за що нерідко її піддавали критиці.

Другу сходинку в списку впливових жінок світу посідає 64-річна Гіллари Клінтон, колишня перша леді, а нині держсекретар Сполучених Штатів Америки. Підкреслимо: лише за останній рік вона відвідала понад 40 країн. Неабияк популярний її блог Texts From Hillary.

Третє місце у президента Бразилії Ділми Руссефф. У червні 2012 року цю 64-річну жінку-політика та її програму Brasil Sem Miséria («Бразилія без бідності») підтримувало 77% громадян. Тому не випадково їй пророкують перемогу на виборах 2014 року.

У країнах Західної Європи протягом минулого століття проблема гендерної нерівності набула принципово нового статусу. Виникнення і розвиток такої потужної течії, як фемінізм, спричинило переосмислення ролі жінки в суспільстві, дозволило розставити акценти і змінити пріоритети в соціальній і політичній сферах: жінки отримали право голосу, можливість захищати свої права тощо. Важливим для сучасної Німеччини є питання здійснення останніми десятиліттями гендерної політики. Стаття 3 Основного Закону

країни проголошує чоловіка та жінку рівноправними суб'єктами, забезпечуючи, отже, формальну гендерну рівність. Ангела Меркель у цьому сенсі є добрим прикладом. Адже вона у лавах ХДС та на щаблях влади зробила блискучу кар'єру в «чоловічому» світі політики.

На сучасному етапі феміністичні традиції в Німеччині продовжують втілюватися в творчості деяких письменниць. Твори більшості з них потребують детальнішого аналізу для переосмислення давніх стереотипів і оновлення феміністичного світобачення. Однією з найпопулярніших на німецькомовному терені письменниць, однак маловідомою в Україні, є Гера Лінд – не лише романістка, а й політичний діяч – посол Хосе Каррераса в Німеччині. По міжнародному телебаченню транслюється ток-шоу Г. Лінд, майже кожен її роман екранізовано, та всі вони, як правило, – бестселери [6, с.12]. В Україні ж однією з письменниць, яка будила громадську думку серед української інтелігенції того часу феміністичною проблематикою була Ольга Кобилянська. Повість «Царівна» викликала значний громадський інтерес. Варто підкреслити, що хоч письменниця виховувалась на німецькій літературі й зросла у найглухіших закутках відсталого Австро-Угорської імперії, вона все ж знайшла дорогу до українського письменства і дала зразки прози, що художньо реалізувала ідею емансипації жінки в умовах експлуататорського суспільства. О. Кобилянська якось написала у щоденнику: «Все, що я пишу, належить тільки українським жінкам». Ці слова – ключ до розуміння творів, у яких письменниця звертається до проблем української жінки кінної XIX століття.

Одним з адміністративних методів подолання гендерної нерівності можна назвати процес квотування – узаконений рівень представництва жінок і чоловіків в органах влади. Метод квотування як вирішення проблем «гендерної нерівності» в політиці використовується у багатьох країнах світу (партійні квоти застосовуються в 61-й країні та безпосередньо у Європейському парламенті; близько 200 політичних партій у світі використовують принцип партійного квотування – найбільшого успіху ця політика досягла у парламентах Швеції, Норвегії, Фінляндії та Данії). У ситуації щодо «гендерної нерівності», гендерні квоти, на перший погляд, є доречними.

Проте в українському політичному просторі вирішення гендерної нерівності шляхом квотування або встановлення мінімальної норми місць в управлінських структурах видається недоцільним з наступних причин. По-перше, такий шлях є штучним і проблематичним (враховуючи українську традицію і особливості ментальності) і, по-друге, він є принизливим для самих жінок, оскільки існує можливість використовувати ресурс квотування для несанкціонованого отримання керівних посад не через певні якості, притаманні управлінським лідерам, а завдяки «жіночим» квотам. Така практика посилює негативний стереотип про інтелектуальну нижчість жінок.

Конкретними заходами у цьому напрямі можуть бути практичні кроки, що поступово впроваджуватимуть ідеологію гендерної рівності й руйнуватимуть усталену систему стереотипів, котрі суперечать демократичним викликам сьогодення. Зокрема необхідно створити навчальну програму (курси підвищення кваліфікації) для педагогів різного рівня, спрямовану на врахування в педагогічній практиці коректності щодо «гендерних» питань [9, с. 88].

Підготовка суспільного ґрунту для впровадження «гендерного проекту» на державному рівні можлива за умови дослідження в усіх обласних і районних органах державної влади. Заміри мають включати виявлення серед управлінської еліти знань, поглядів і суджень щодо «гендерного питання» і критеріїв оцінки з приводу існування обмежень для жінок у політиці. За результатами дослідження має бути проведена просвітницька робота, спрямована на покращення гендерної політики у відповідній області (районі). Доцільним видається також запровадження практики урахування гендерного підходу під час планування діяльності організацій, державних і недержавних установ та створення гендерних рад на регіональному рівні, метою яких буде сприяння реалізації основних гендерних завдань у регіоні. Важливим елементом має стати висвітлення у ЗМІ фактів відкритої й прихованої дискримінації жінок і роз'яснення щодо можливостей її усунення, формування позитивної громадської думки щодо ролі жінок у політиці.

Оскільки наведена вище програма розрахована на тривалий час (від 15 до 30 років), а проблема гендерної нерівності актуаль-

на вже сьогодні й окремі її позиції потребують нагального вирішення, доцільно запропонувати законодавчо закріпити (у законах про вибори, про політичні партії, про місцеве самоврядування, про державну службу) необхідність запровадження «м'якого квотування» – обов'язкову участь і розгляд у конкурсах на керівні пости (не лише в політичних структурах, але й економічних) осіб обох статей.

Отже, завдання сучасного етапу полягає у пошуку можливостей врівноваження вимог до виконання гендерних ролей, психологічної допомоги у подоланні гендерно-рольових конфліктів, виходу за межі традиційного розуміння маскулітності, фемінності та пов'язаних із ними норм, моделей, статусів. Неминучим кроком до цього мають стати дії, спрямовані на редукцію української свідомості від власних споконвічних архетипів, стереотипів, установок, які продовжують чинити супротив тим позитивним процесам демократизації суспільства, які для багатьох країн вже давно – об'єктивна реальність.

Викладене вище дає змогу запропонувати наступні заходи, спрямовані на запобігання гендерної нерівності в Україні:

- Запровадження спеціалізованого інституту омбудсмена з рівних прав і можливостей;
- Запровадження фондів, організацій та їхніх мереж, діяльність котрих спрямована на досягнення гендерного паритету як в політиці, так і в суспільстві;
- Проведення просвітницької роботи в усіх обласних і районних органах державної влади, спрямована на покращення гендерної політики у відповідній області;
- Створення навчальних програм для педагогів різного рівня, спрямовану на врахування в педагогічній практиці коректності щодо «гендерних» питань;
- Запровадження «м'якого квотування».

Використана література:

1. Глосарій основних гендерних понять // Додаток до звіту всеукраїнського об'єднання організацій роботодавців «Конфедерація роботодавців України» з партисипативного гендерного аудиту заснованого на принципі активної участі.

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» // «Урядовий кур'єр». – 2005. – 8 вересня. – С. 1-4.
3. Кейсельман (Дорожкін) В. Гендерні особливості уявлень про альтернативні формати сім'ї // Соціальна психологія: український науковий журнал. – Київ, 2011. – №6. – С.149-157.
4. Ритцер Дж. «Современные социологические теории» // 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
5. Скорнякова С. С. Гендерные стереотипы в средствах массовой коммуникации / Скорнякова С. С. // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. трудов. – СПб.: Изд-во СПбГПУ. – 2004. – С. 225–231.
6. Солошенко В. Гендерна політика об'єднаної Німеччини: сучасний стан проблеми// Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал/засновник Верховна Рада України. – К., 2012. – №24. – С. 12-15.
7. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / ред. Л. Гентош. – Львів: ВНТЛ-Класика. – 2003. – С.30.
8. Халамендик В. Б. Сексизм в сучасному українському суспільстві // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 40 (10). – С. 140-147.
9. Харенко Л.В. Гендерні проблеми при формування політико – адміністративної еліти в Україні// Стратегічні пріоритети: науково–аналітичне видання. – Київ, 2009. – №2/11. – С.88-94.